
Uplácení a povaha česká

Uplácení a povaha česká

Neber úplatky, nebo se z toho zblázníš, varoval náborář autoservisu Karfík nové zaměstnance ve filmu Jáchyme, hod ho do stroje. Tato nadsázka ve skutečném životě neplatí. Češi uplácejí a rozhodně z toho neblázní. Riziko přistížení většinou převáží fakt, že uplácení se vyplatí. Tento fakt nemá jen kořeny v minulosti, ale také ve způsobu výchovy dětí. Provoz na dálnici D1 byl tu prázdninovou sobotu klidný, nikde žádné kamiony, jen pár courajících se škodovek. Petr Sovák pospíchal za rodinou na Vysočinu, tachometr si nehlídal. Na přehledném úseku poblíž Jihlavy ho změřila policejní hlídka: jel stopadesátkou. Když ho dopravní policisté zastavili, dali se s ním do řeči a Sovák po chvilce vytušil, že místo pokuty a bodů by vše mohl spravit úplatek. U sebe měl ale jen devadesát korun.

„Víte co, pane řidič? Zajedte si do Jihlavy do bankomatu a vraťte se sem,“ navrhl mu strážce pořádku. „A co když se nevrátím?“ namítl koncipient Sovák. „To se nestane. Jako zálohu si necháme vaše papíry,“ zaskočil ho policista. Za překročení maximální rychlosti o dvacet kilometrů nakonec zaplatil bokem tisícikorunu. A přesvědčil se na vlastní kůži, že policisté jsou za pár stovek do vlastní kapsy schopni leccos odpustit.

Symbolické pohádky

Psychologové se shodnou na zhruba takovéto formulaci: „Snaha o korupční formy jednání v zájmu snazšího dosahování cílů bez nutnosti dodržování pravidel je přirozenou součástí lidské povahy.“ Lenka Šulová z katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy soudí, že za udržování korupčního prostředí v Česku může tradice. „Negativně se projevuje letitá zkušenost Čechů, kteří byli v dlouhé historii nuceni proplovat pod vládou nenáviděné autority. Stalo se pravidlem podvádět. I naše pohádky jsou o přechytračení.“ Navíc prý aktuálně neplatí žádné kvalitní normy a velmi sporné jsou také osobnosti, které by jinak měly jít příkladem. Ať už je to kauza vicepremiéra Jiřího Čunka podezřelého z přijetí úplatku (jehož stíhání zastavil státní zástupce, ačkoli řada otázek zůstala nezodpovězena) nebo korupční aféra v českém fotbale (mnohomilionový byznys na zeleném trávníku vesele pokračuje, přestože se zde prokazatelně kupčilo s výsledky ligových zápasů).

Také pod dojmem takových případů Češi dále uplácejí, i když vědí, že se tím dopouštějí trestného činu, za nějž jim hrozí až pětiletý trest. „Lidé rozlišují, že zatímco v jejich případě jde o drobné částky a často i holé přežití, u politiky a vysoké ekonomiky jde o miliony a doživotní zabezpečení. Mnohé také štvě, že z korupce nemají totéž, co mají ti nahoře,“ říká sociolog Pavol Frič z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Uplácení je v podstatě velmi primitivní, ale účinný nástroj, jak dosáhnout určitého cíle, který obklopují nějaké překážky. Co úplatkář prožívá? „Patříčné napětí, které se snaží odstranit. Jsou-li omezené možnosti, bude uplácat,“ říká stručně Panajotis Cakirpaloglu, psycholog z Univerzity Palackého v Olomouci. Vzápětí ale dodává, že korupce je vždy krajní metoda, protože od člověka vyžaduje, aby vydal peníze navíc; a to nemá nikdo rád. „Pokud existuje řádná, alternativní cesta, člověk zpravidla nebývá tak štedrý.“

Za nejkorumpovanější skupinu jsou obecně považováni policisté. Problému se pravidelně věnují nejen politici, ale také akademici. Psycholog Jeroným Klimeš publikoval v roce 2004 studii, v níž se pokusil postihnout, proč zrovna čeští strážci pořádku jsou na tom s úplatky bídě. Mimo jiné napsal, že vinu nese chabá stavovská hrdost. „Všechny imatrikulace a promoce v Karolinu, stavovské plesy a jiné okázalosti mají jeden a jediný účel - dát člověku pocit hrdosti, výjimečnosti,“ uvádí se v Klimešově práci s důrazem na to, že policie něco takového nezná. Autor zpochybňuje také letitý argument - nízké platy. S tím podle něho uplácení primárně nesouvisí, chyby vidí ve snadném a dotovaném studiu na policejní akademii či ve špatném renomé profesí.

Klimeš také srovnává, proč jsou například policisté s sousedním Německu zjednodušeně řečeno neúplatní: „Německý systém je tak vyspělý, že pokušení brát úplatky je minimální - jinými slovy: nevyplatí se to. Běžný německý policista na rozdíl od českého nemusí vynakládat enormní mravní úsilí, aby nevzal úplatek. Německý sociální systém chrání policistu jak represivně, tak preventivně, proto jej můžeme označit za mravně vyspělejší.“

Dopraváci u psychologa

Když se hovoří o uplácených policistech, mají lidé na mysli především dopravní policii, s níž se setkávají nejčastěji. Řidiči, kteří spáchali přestupek, jsou náchylní ke korumpování podle rovnice: vyplatí se to, neboť úplatek bude vždy nižší než zákonem stanovená pokuta. Po zavedení bodového systému se navíc zvýšilo riziko ztráty řidičského oprávnění. A tak lidé, pro něž je „řidičák“ životně důležitý třeba kvůli práci, raději spáchají trestný čin úplatkářství. Stanovit ovšem průměrnou výši úplatku úplně nelze. Někdy stačí dvě stě korun, jindy je třeba sáhnout po dvoutisícovce. Když v březnu Inspekce ministra vnitra ČR zatýkala jedenáct kladenských dopravních policistů, zjistila, že jeden z nich se spokojil

se zabíjčkou. Určitá „pravidla“ přesto platí: řidič by úplatek neměl nikdy navrhnout sám, měl by vyčkat například na obližatní „Tak co s tím uděláme?“. Vybídnutím k úplatku také bývá, když jeden z dvojice policistů poodejde stranou.

Duševní pochody policisty při korupčním jednání popsal ve zmíněné práci psycholog Klimeš. V okamžiku, kdy přistižený řidič nabízí policistovi úplatek, hodnotí policista poměr mezi mírou zisku a pravděpodobností postihu. Intuice říká muži zákona podle Klimeše asi toto: „Když se na úplatek přijde, co se mi může stát? Budu pokárán velitelem, který to ale ututlá. Riskuji, že přijdu o prémie. Velitel odhalí maximálně jeden úplatek z padesáti, a to ještě, kdoví jestli.“ Jinými slovy, předpokládaný zisk z korupčního jednání je vyšší než suma, jejíž ztrátu policista riskuje.

Podle vládní zprávy o korupci v Česku spáchalo v roce 2006 trestný čin úplatkářství jen sedm policistů, rok předtím deset. Na stovky dalších se nepodařilo přijít, řada obvinění skončila pro nedostatek důkazů pod stolem. Nejvyšší představitelé nicméně nepopírají, že korupce u policie, a zvláště pak u dopravní, je vážný problém. Řešení, která nabízejí, jsou zatím spíše úsměvná. Středočeská dopravní policie například nakoupila diktafony, aby se nahrávala všechna jednání s řidiči. Moc se to neosvědčilo: mezi pilotními testovací byli i kladenští policisté, jež na jaře pozatýkala inspekce právě kvůli korupci.

S dalším plánem přišel nedávno také čerstvý ředitel dopravní policie Martin Červíček. Navrhl, aby nositele uniforem, kteří jsou náchylní k braní úplatků, vyšetřil psycholog. Kdo ke specialistovi jako potenciální korupčník půjde a kdo ne, by měli rozhodovat především jejich nadřizení.

I „kulich“ je úplatek

Lékaři na rozdíl od policistů patří spolu s vědci a učiteli k neváženějším profesím, alespoň o tom vypovídají průzkumy veřejného mínění. Můžeme si zde pomoci další citací psychologa Klimeše: „Lékaři mají strach, že přijdou o svou lékařskou licenci, ale policistovi, který bere úplatek, je to jedno. Rozdíl není, jak vidíme, ve výši platu, ale v míře hrdosti na své povolání.“ Ani to ale nebrání některým lékařům-specialistům v přijetí „úplatku“. Zneužívají hlavně nedostatek odborníků ve městech. Podle Luboše Olejára, prezidenta Svazu pacientů, jsou nejrizikovější gynekologové a ortopedové. Stává se prý, že si lidé stěžují, jak museli zaplatit dva tisíce korun jako sponzorský dar pro ordinaci, aby je lékař zařadil do své kartotéky. Objevily se i případy, kdy se v nemocnicích kšeftovalo s termíny operací. Místo několikaměsíčního čekání na transplantaci kloubu bylo možné jít na sál do dvou týdnů: za předpokladu zaplacení dvacetitřicetého příspěvku pro oddělení. Tisícové částky si nezřídka nechávají platit také psychologové, jichž je kritický nedostatek. V západních zemích by za korupci považovali i tradiční pozornosti (lékaři jim říkají „kulichy“) - balíčky kávy či bonboniéry, jež hlavně starší lidé dávají ošetřujícím jako výraz vděku a současně jako určité předplacení si pozornosti. To by ale po Novém roce mohlo skončit, protože se začne za návštěvy u lékaře platit stejně jako za položky na receptech na léky. U pacientů to odbourá zakořeněný pocit, že by si měli za běžné úkony připlácet.

Úřední šiml

Středočeským Berounem se občas prohání černé BMW, do dálky svítí jeho naleštěné chromované ráfky, z boků jako svaly vystupují masivní blatníky, vnitřek kryjí neprostupně černá skla. Milovníkovi tuningu s neodmyslitelným růžencem na zpětném zrcátku nechybí ani stylová poznávací značka - ta jeho končí čtyřčíslným 1122. Získat podobně atraktivní symbol nadřazenosti přitom není jednoduché a většinou jde ruku v ruce s úplatkem.

Korupce na dopravních inspektorátech, které v roce 2001 přešly pod městské úřady, není ničím neobvyklým. Když dovezou z fabriky krabice s novými espézetkami, „magická čísla“ se dají stranou, běžný žadatel nemá vesměs šanci je získat. „Aby značka končila třeba číslicemi 1133, stojí to asi patnáct set. Čtyři stejná čísla - třeba 5555 - mohou být klidně za šest tisíc,“ popisuje obvyklou praxi z inspektorátů třicetiletý podnikatel z Kladenska. V Hradci Králové zase letos začala policie vyšetřovat úředníka, který za úplatu vyřizoval evidování nového vozu bez čekání mimo oficiální pořadník; bral si za to šest tisíc korun.

Uplácení se daří hlavně tam, kde se tvoří fronty a všelijaké pořadníky, na což jsou mnozí tuzemští byrokraté pořád ještě mistři. Chcete, aby se váš přestupek za špatné předjíždění nestihl prošetřit během roční lhůty určené k vyřízení? Nabídněte úřednici pětistovku, aby spis vložila na dno obřího stohu nevyřízených záznamů. Rájem pro úplatky všeho druhu bývaly také katastrální úřady. Boom výstavby nových domů a rekordní růst hypoték společně s úřednickou neschopností způsobily, že se tam hromadily žádosti o zápis či změnu. Za urychlení vyřízení se platilo několik tisíc korun, dnes se situace pomalu mění. Všechna řízení jsou již zveřejňována na internetu, takže úředníci už mají větší strach nějaký dokument orazítkovat přednostně. Dá se dohledat, který den byla žádost podána a jak si aktuálně stojí stejně staré spisy. Michal Štička z Transparency International chválí: „Obálky na úřadech pomalu mizí, veřejná správa se opatrně profesionalizuje.“

Ta profesionalizace je ovšem skutečně opatrná a třeba na stavebních úřadech je situace podle všeho stále špatná. Tříčlenná rodina z Ústí nad Labem na začátku léta dostavěla domek na okraji města a čekala na kolaudaci. Byrokrat, který přišel dům zkontrolovat, si bez uzardění řekl o pět tisíc, jinak prý bude „muset zohlednit drobné odchylky od územního rozhodnutí“. Manželé mu nakonec peníze dali, potřebovali se rychle nastěhovat a projekt, který od počátku pronásledovaly komplikace, již chtěli mít za sebou.

Obdobný případ řešil také Útvar odhalování korupce a finanční kriminality na radnici městské části Brno-jih. Bývalá vedoucí tamního stavebního úřadu žádala po firmě 150 tisíc korun za to, že v kolaudačním rozhodnutí neomezí provozní dobu nově postaveného skladu.

Škola - základ života

Korupci se přitom lidé nevyhnou ani ve školství a dětském sportu, tedy v oblastech, jež by si s úplatky spojoval málokdo. „Když jsme chtěli, aby náš syn hrál za jeden žákovský tým fotbal, řekli nám, že bychom museli zaplatit zvláštní vstupní částku pět tisíc,“ kroutí hlavou automechanik Karel Prošek z Pardubicka. Dotklo se ho to a oslovil sice méně kvalitní klub, který však po něm nic nechtěl. Něco podobného se stalo i tehdy, když chtěli s manželkou dát do školky čtyřletou

dceru. Než aby „vysolili“ patnáct tisíc sponzorského příspěvku, radši se dohodli s babičkou a sousedkou, které se o holčičku začaly střídavě starat. Speciálně u školek je vybírání sponzorských poplatků časté i v jiných koutech republiky, přičemž se částky pohybují od pěti tisíc korun.

Ne vždy je ovšem vinna instituce. Do kladenského gymnázia loni přišla maminka, aby zjistila, zda by na školu mohl nastoupit její osmnáctiletý syn a dodělat si maturitu. Pedagožku, s níž o tom hovořila, ale zaskočila zmínkou, že chlapci vlastně ani tak nejde o studium, nýbrž o získání - rozuměj koupení - maturitního vysvědčení; a jestli by to nešlo nějak zařídít.

Haló, tady korupce

Někdy to vypadá, že s úplatky na úřadech skončují protikorupční linky. V minulých dnech zahájil provoz jedné takové přímo premiér Mirek Topolánek: s provozem na telefonním čísle 199 vládě pomůže organizace Transparency International. Služba je určena lidem, kteří se s korupcí setkali, ale nevědí, jak se jí bránit či na koho se obrátit. Takový projekt se jistě dobře prodá v médiích, ale o jeho účinnosti lze úspěšně pochybovat. Zhruba od roku 2004 mají všechna ministerstva či krajské úřady své protikorupční linky, ale že by se až na výjimky přehřívaly pro neutuchající zájem rozhořčených občanů a byly zárukou zlepšení situace, se říct nedá. O to snadněji se ovšem prezentují v bilančních zprávách.

Jak vlastně takové linky fungují? Pracovník zajišťující linku zpracuje stížnosti, předá je příslušnému odboru, kde se s nimi někdo musí seznámit a posoudit, zda a jak se bude dál postupovat. Úředníci se ale shodují, že nezřídka si lidé pletou protikorupční linku s knihou přání a stížností. Třeba na ministerstvu financí vyřídili za tři roky fungování antikorupčního spoje na 340 oznámení, na ministerstvu spravedlnosti to bylo za loňský rok přes 120 podání, vládní rekord trhlo ministerstvo vnitra, kam loni přišlo na sedm tisíc oznámení. Postihem ovšem skončí jen mizivé množství. Když TÝDEN na ministerstvech zjišťoval, kolik a jakých trestů stížnosti z linek přinesly, dostalo se mu jen vágních a vyhýbavých odpovědí bez konkrétních informací.

Jak zamést stopy

Ačkoli je úplatkářství zlo, které připravuje Českou republiku o desítky miliard ročně, najdou se tací, kteří z něho dokáží zcela legálně profitovat. Jsou to především velké auditorské společnosti - paradoxně ty, které neziskové organizace bojující proti korupci občas označují za jedny z hlavních pomocníků při zametání stop po úplatcích. Klienti rekrutující se hlavně z řad mezinárodních korporací si je najímají, aby prověřily, zda někteří ze zaměstnanců neuplácejí či nepáchají podobné finanční delikty. Každá z firem takzvané velké čtyřky, tedy Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG, PriceWaterHouseCoopers, má vlastní oddělení investigativních služeb. Zákazník, který se na ně obrátí s podezřením na úplatného zaměstnance a objedná si hloubkovou kontrolu, si musí připravit minimálně milion korun.

„Za poslední rok a půl jsme se trojnásobně rozrostli, jen pro Českou republiku máme teď devět lidí, pro celou oblast střední a jižní Evropy (ČR, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko a Chorvatsko, pozn. red.) celkem osmnáct. Stoupá i počet klientů, pro které pracujeme,“ uvádí Tomáš Kafka z Ernst & Young. Zvyšující se zájem potvrzuje také Sirshar Qureshi z PWC: „Hlavně nadnárodní firmy si uvědomují, že korupce je v těchto zemích problémem a snaží se to řešit.“ Na Česko přitom často padne volba, pokud se velký koncern rozhodne ozkoušet nový systém kontrol dodržování vnitřních etických pravidel. Důvod? Mimo jiné to, že země má v měření korupce podle Transparency International tradičně nízkou, tedy nelichotivou známku. Analytici z vyšetřovacích divízi patří mezi jinak poněkud fádne působící masou daňových poradců a finančních kontrolorů k elitě, kolegové z ostatních oddělení jim závidí rušnější, dobrodružnější práci. Kromě prohrabávání stovek firemních dokumentů musejí projíždět při vyšetřování také obchodní rejstříky, telefonní seznamy, katastrální mapy, občas je třeba také někoho „vyslechnout“. Jejich práce má sice k honičkám Jamese Bonda daleko, nicméně oproti běžnému úředníkovi zažijí několikanásobně více vzrušení. „Stane se, že pozdě v noci, kdy v dané společnosti již nikdo není, ve spolupráci s jejím vedením a právníky získáváme data z firemních počítačů, která následně analyzujeme,“ vypráví Qureshi. Kafkovi z Ernst & Young se zase stalo, že přijel na noční zásah, ale zadavatel zapomněl vypnout alarm, takže krátce po příjezdu kontrolorů dorazila i bezpečnostní služba.

Na korupci se ale dá vydělávat i jinak, například pořádáním školení pro úředníky. Kromě Transparency International takové kurzy organizuje třeba Český a moravský úřední dvůr, za nímž stojí Bohdan Dvořák, někdejší politik ODS. Existují i firmy, které nabízejí počítačový software, jenž slibuje transparentnější publikování a zadávání veřejných zakázek.

Politici a rodiny

Je paradoxní, že Češi úplatky zmiňují jako velký neuh, ale současně se mu všichni na úřadech podvolují. Odborníci, kteří se korupci dlouhodobě věnují, se shodují, že kořeny je třeba hledat mimo jiné v počátku devadesátých let, v době divoké privatizace. Prodej majetku do českých rukou, často na základě známostí a klientelismu, etabloval postupně korupci jako přirozenou součást života. Ta odtud pronikla i do politiky a všedních sfér společnosti včetně rodiny.

Vláda letos přijala akční program boje s korupcí, který nařizuje úřadům a ministerstvům přijmout speciální etické kodexy. Současně mají hrát větší roli školy: třeba Národní ústav odborného vzdělávání (NÚOV) dostal za úkol zapracovat do rámcových vzdělávacích plánů téma protikorupční výchovy. Jak se to projeví? Učňové by po ukončení školy měli být schopni říct, že uplácat je špatné a že demokracie je trvalá hodnota naší společnosti. „Tohle škola děti nenaučí. Musí to přijít z rodiny,“ namítá Marie Bezchlebová, která se v NÚOV korupci věnuje. „Každý řekne, že uplácat se nemá, ale když se pak otec doma pochlubí, že dal policistovi tisícovku, aby nedostal body, těžko bude jeho syn jiný.“

Podle Panajotise Cakirpaloglu z olomoucké univerzity korupční psychologie dospělých také negativně ovlivňuje vztahy v rodině. Nebezpečná je podle něho oblíbená metoda českých otců a matek - slíbit dítěti za to, že něco udělá, jako odměnu sladkosti, či dokonce peníze. Tato cesta prý produkuje morálně nezralé jedince. „Pakliže někdo později nabídne dotyčnému úplatku, má vysokou šanci na úspěch.“

***

Úplatný slovník Tak co s tím uděláme? Univerzální věta českých silnic a dálnic. Vyřkne ji buď dopravní policista, naznačující, že za přiměřenou úplatu se řidič může vyhnout pokutě. Nebo ji naopak pronese šofér-hříšník, který sonduje, zda se za pár stovek či tisícovek nemůže vyhnout pokutě a zisku trestných bodů. Pro podmazání existuje řada výrazů, některé z nich přetrvaly z předlistopadových dob (všimné, obálka, tak kolik, spraví to), něco přibýlo i po zkušenostech českých turistů z arabských zemí. Slovo bakšiš, což znamená spropitné, se řidce vžilo i pro označení úplatku. Okénko do tajemného slovníku korupce otevřely v nedávné době kauzy, které plnily stránky novin. Díky úplatkářským aférám ve fotbale a telefonátům fotbalových emisarů si tak mohli jazykovědci pochutnat na hruškách a jablkách (při domlouvání na ovlivnění výsledků zápasů znamenalo 40 kilo hrušek či 40 kilo jablek částku 40 tisíc korun). Padesátník, sedmdesátník neznamenal zlomky koruny, ale padesát či sedmdesát tisíc. Třicetník na kříž označovalo nabídku 30 tisíc korun za remízu, 70 litrů nafty za trojku bylo 70 tisíc na vítězství (tři body). Nový význam získali díky fotbalové korupci i kapřící, kteří se stali synonymem pro tisícíkoruny. Dalším příspěvkem, který trochu osvětlil slovník úplatků, byla aféra „Pět na stole v českých“, která vypukla v souvislosti s privatizací Unipetrolu. Bývalý tajemník Úřadu vlády ČR Zdeněk Doležel na záběru skryté kamery televize Nova pronesl k polskému lobbistovi Jacku Spyrovi: „Sejdeme se u lesa, na schůzce bude pět na stole v českých.“ Tím si měl podle policie říct o pětimilionový úplatek. Doležalova kauza ještě neskončila, soudce ji nedávno vrátil k došetření.

Co za úplatky

Zločinu se dopouští jak ten, kdo úplatek přijímá, tak ten, kdo jej nabízí. Trestní zákon úplatkářství rozlišuje pouze tehdy, když k němu dojde při „obstarávání věci obecného zájmu“. Tím je nejen jednání s policistou či úředníkem magistrátu, ale také s lékařem či učitelem - tedy pracovníky oblasti, na jejímž fungování má zájem celá společnost. Zákon zná celou škálu trestů. Policistovi, který vezme pět tisíc korun za přimhouření očí nad řidičovým přestupkem, hrozí maximálně dva roky vězení, spíše však vyhazov a pokuta, možná podmínka. Pokud by si však o obálku přímo řekl, hrozily by mu až tři roky. Maximální trest za korupci je dnes osm let: hrozí veřejným činitelům (politik, úředník, policista, voják, strážník či soudce), kteří vezmou alespoň dvě stě tisíc korun, nebo třeba lékaři, který se nechá uplatit milionem či větší částkou. Ten, kdo uplácí, může jít za mříže maximálně na pět let. Zločinu se ale dopustí jen tehdy, když někoho skutečně zkorumpuje - slib úplatku soudu nestačí.